

*Афанасьєв О.Є., к.геогр.н., доц.,
Дніпропетровський національний університет
// Індустріальна спадщина в культурі і ландшафті:
Матеріали ІІ всеукраїнської наукової конференції. –
К.: ДАКККіМ, 2007. – С.205-211.*

Світовий досвід розвитку промислового туризму та його перспективи на Дніпропетровщині

На Дніпропетровщині – в краї, що має багате індустріальне минуле, в досить складному становищі перебувають численні пам'ятники науки й техніки – об'єкти, які відносяться до категорії, користуючись прийнятою сьогодні в євроамериканській культурі терміном, «індустріальної спадщини». Хоча останнє не вичерпується пам'ятниками науки й техніки, але саме вони становлять левову його частку. Історія матеріальної культури Придніпров'я XVIII–XX ст.ст. – це у визначальному ступені історія гірничодобувної промисловості, металургії, металообробки, у пізніший період – ще й машинобудування. Це обумовило й типи пам'ятників індустріальної культури краю, і характер проблем, пов'язаних з їхнім збереженням та використанням, а також пропагуванням в якості об'єктів туризму. Втім, не одними лише пам'ятками промислової (індустріальної) спадщини славетна Дніпропетровщина, а й величезною кількістю сучасних промислових виробництв, адже в регіоні діють більше 700 основних промислових підприємств двадцяти видів економічної діяльності, виробляється близько 17–18% усієї промислової продукції України, і за цим показником область посідає друге місце по країні. Тож цілком логічно оцінити можливості застосування цього потенціалу й в цілях розвитку в краї специфічного виду туризму – промислового, досвід розвитку якого в світі мають вже достатньо багато країн.

Сьогодні Дніпропетровщина пропонує чимало екскурсійних об'єктів та туристських маршрутів, різноманітні програми перебування – екскурсії, відвідування театрів, спортивних видовищних змагань тощо. І область, і місто Дніпропетровськ, мають що запропонувати відвідувачам – в цьому можна переконатися, якщо ознайомитися, наприклад, з ресурсами Інтернет-сайтів [4, 5]). Визначні пам'ятки Січеславного краю здавна привертала увагу як видатних письменників, художників, видатних діячів, так і чисельних туристів. Окрім історико-географічного (відвідання запорозьких святинь, історичних пам'ятників), гідрологічного та бальнеологічного (відпочинку на Солоному Лимані та Дніпровських водосховищах), геологічного (Волоські скелі), мінералогічного, геоботанічного, екологічного видів туризму, Дніпровський край може запропонувати потенційним туристам знайомство із своїм промисловим комплексом, що є одним із найбільших в державі, а по деяких параметрах – й унікальним.

Дана пропозиція є цікавою та перспективною з точки зору розвитку в краї промислового виду туризму (або за іншими джерелами – технологічного, політехнічного, бізнес-туризму). Сутність його полягає в тому, що в якості екскурсійних об'єктів використовуються звичайні промислові підприємства, де в ролі атракцій постають виробничі цикли, технологічні процеси, результати роботи підприємств, а також наслідки їхнього впливу на навколишнє середовище (в цьому випадку промисловий туризм поєднується з екологічним). Також однією з головних функцій промислового туризму є підняття іміджу самого підприємства (власна реклама). В якості прикладу наведемо Петербурзький завод «Балтика» (Росія, який проводить екскурсії вже п'ять років і його щорічно відвідують 25 тис. чоловік [1]). Тож промисловий туризм – сама доступна форма реклами, значно більш ефективна й менш витратна, ніж телевізійні ролики. Одними із засновників такого виду туризму вважається компанія Heineken Experience, екскурсійні проекти якої й сьогодні є одними з головних видовищних туристських програм Амстердаму (Нідерланди) [2].

Одним з піонерів промислового туризму на території колишнього СРСР називають металургійний гігант «Северсталь». Вивчивши досвід промислових міст північної Англії, де складувні, кораблебудівні й хімічні підприємства були одним з об'єктів залучення туристів у промислові міста, компанія «Северсталь» сама запропонувала туристичним агентствам, аби популярні за рубежем теплохідні круїзи по Верхній Волзі містили в собі й відвідування металургійного гіганта в Череповці. Не менш яскравий приклад промислового туризму – це те, що космічний центр, розташований у Французькій Гвіані, торік відвідали понад 62 тис. туристів, з них 23 тис. стали свідками запуску ракети [8].

Тож промисловий туризм не є чимось новим. Якщо казати про райони старих гірничих розробок, то їх використовують в туристичній галузі вже давно й активно – в Польщі та Чехії, в Австрії й на о. Сардинії... Неподалік Бірмінгему (Велика Британія) існує цілий музей під відкритим небом – своєрідний куточок «старої промислової Британії». А соляні шахти дуже корисні для лікування астми – прикладом може бути копальня Велічка (Польща), що входить до переліку світової культурної спадщини ЮНЕСКО, а також аналогічні українські солекопальні в Солотвині (Закарпаття) та Артемівську (Донеччина). Отож у перспективі розвиток туризму в промислових містах – це додаткові надходження до місцевих бюджетів та додаткові робочі місця.

Найактивніше сьогодні (принаймні, за кількістю публікацій про це в світовій пресі та мережі Internet) промисловий туризм розвиває Китай, зокрема, в місті Шанхаї – «колисці» сучасної промисловості цієї країни []. Тут його орієнтують на бізнес-мандрівників (підприємців-промисловців), студентів, пенсіонерів – колишніх працівників підприємств міста тощо. І оскільки, як і за все в країні, за розвиток цього виду туризму взялася якнайактивніше влада, то не викликає сумніву, що невдовзі саме промисловий туризм стане новою «візитною карткою» Шанхаю.

В сусідній з нами Росії, зокрема, в Санкт-Петербурзі, також активізуються напрямки індустріального туризму. Так, в «другій столиці» вже створений міський реєстр пам'ятників промислової архітектури, до якого включено 7 783 об'єктів [2]. Другий приклад – далека й засніжена Республіка Саха (Якутія), де за пріоритетний, поряд із іншими, визнаний і промтуризм, ресурсом для якого є алмазо- й золотовидобувна галузі, а також хутряна [2].

І ще один яскравий приклад досвіду розвитку промтуризму – м. Нагоя (Японія), яке часто називають «японським Детройтом» через те, що в місті і навколо нього велика кількість автопідприємств, зокрема, авто гігант «Тойота». Це місто оцінюється як порівняно бідне на історичні пам'ятки. Втім, воно отримує порівняно високі прибутки від туризму. І причина того – все той же індустріальний туризм: місцеві турагенції організують для всіх бажаючих екскурсії на підприємства – як на традиційні майстерні по виготовленню серветок і рушників, меблі, кераміки, емалі, так й на високотехнологічні підприємства із вироблення роботів, авіоніки, автомобілебудування тощо [2].

Доречно зазначити, що і в Україні подекуди промисловий туризм наявний (не можна, на наш погляд, говорити про те, що він розвивається), зокрема, найяскравіші приклади – Південноукраїнська АЕС (а, наприклад, у Франції туризм на АЕС існує вже більше 20 років, і французьке міністерство атомної енергетики пов'язує із цим досить великий відсоток прихильників розвитку цього виду енергетики в країні), виноробні підприємства Криму й Одещини тощо, а в Донецькій області навіть розроблена місцева програма розвитку промислового туризму [2, 3].

Дніпропетровщина стала тим регіоном, звідки розпочалася стадія розвитку промислового природокористування, активного впливу людини на природні ландшафти шляхом їх перетворення у виробничі.

Здавна відоме прізвисько міста Дніпропетровська як «Український Чикаго» (воно з'явилося на зорі промислового освоєння Катеринославщини – в кінці XVIII – XIX ст.ст. І це не даремно, адже Дніпропетровська область за структурою своєї економіки є індустріально-аграрною, має потужний промисловий потенціал. У регіоні діють більше

700 основних промислових підприємств двадцяти видів економічної діяльності, на яких працює близько 758 тис. осіб. На Дніпропетровщині виробляється близько 17–18% усієї промислової продукції України. За цим показником область посідає друге місце по країні. На Дніпропетровщину приходяться й деякі найважливіші світові досягнення у промисловому комплексі (рис. 1).

На Криворізькому металургійному заводі з 1964 р. діє найбільша в світі доменна піч. її об'єм - 5000 м³, а загальна маса металоконструкції становить 62 тис.т.
* * *

На Дніпровському і Дніпропетровському металургійних заводах **вперше в світовій практиці** запроваджено метод використання природного газу в доменних печах.
* * *

Найменша гребля. В Дніпродзержинську діє лабораторія, що не має аналогів в Україні: на 30-гектарній території розташовані об'єкти, де випробовуються греблі гідроелектростанцій та АЕС на динамічну, механічну і хвильову стійкість їхніх ґрунтів. Особливість цієї лабораторії просто неба полягає в тому, що великомасштабні дослідження проводяться на натуральних матеріалах з натуральним навантаженням. Завдяки цьому спрощуються проекти, скорочуються строки будівництва гідроспоруд, зменшується його собівартість.
* * *

У 1956 р. на Орджонікідзевському гірничо-збагачувальному комбінаті вперше в світі було впроваджено метод рекультивації (відновлення) колишніх кар'єрних земель.
* * *

Опис Катеринославської сукняної фабрики: *"Я осмотрел обширную фабрику тонкого сукна... Все новоприобретенные самопрялки, станки, стригольницы сюда вьтисаны из Лондона, а с образца делаются новые и новые здешними мастерами. Синие и алые сукна неуступают английским тонкостям, краске и отделке и превосходят их добротой..."* (проф. О.І. Воєйков).

Рис. 1. Найвидатніші об'єкти промислового комплексу Дніпропетровщини

Більша частина мандрівників, що приїжджають в регіон – це бізнес-андрівники. Багатьом з них було б цікаво зазирнути у виробничий процес значно глибше. У зв'язку із цим постає питання про розвиток такого виду туризму на теренах краю, оцінки його перспективності, ресурсної бази й напрямків. Дійсно, дана пропозиція достатньо серйозна й здатна закласти основи розвитку промислового туризму в регіоні, при чому, як внутрішнього, так й зовнішнього. Адже лише на Дніпропетровщині можливо побачити найбільші в Європі металургійне виробництво (Нижньодніпровський трубопрокатний комбінат), систему кар'єрів (Інгулецько-Криворізький район), марганцеворудні й феросплавний комбінати (м. Орджонікідзе, м. Нікополь) тощо. Слід зазначити, що в останній час мешканці інших регіонів України й іноземці все більше цікавляться екскурсіями нашими підприємствами, тож цей напрям відкриває нові можливості для туристичних фірм.

Крім того, є ціла категорія студентів технічних, економічних, природничих спеціальностей, котрим екскурс на виробництво не просто цікавий, але й корисний для майбутньої роботи. Особливо корисними будуть такі екскурсії для студентів геолого-географічних спеціальностей в цілях ознайомлення зі структурою, особливостями діяльності підприємств, виявлення виробничих зв'язків підприємств із постачання сировини та збуту продукції, встановлення основних напрямів діяльності підприємств в

галузі охорони навколишнього середовища тощо; комплексного вивчення територіальних природно- та антропогенно-географічних комплексів тощо.

Отже, проведений нами аналіз дозволяє виділити декілька категорій об'єктів, перспективних з точки зору їхнього використання в цілях розвитку промислового туризму в краї. Доречі, це практично всі відомі на сьогодні категорії об'єктів, що традиційно відносяться до індустріальної спадщини.

1. Залишки давніх гірничопромислових розробок (т.зв. «індустріальна археологія») – у Кривбасі, в балках Дубовій та Червоній й інших місцях можна спостерігати сліди стародавніх розробок залізних руд і залишки плавильних печей.

2. Історичні гірсько-промислові ландшафти, наприклад, розширений кар'єр №2 дореволюційного рудоуправління Шмаковського (рис. 2).

Рис. 2. Дореволюційний кар'єр №2 РУ Шмаковського, балка Сулова, м. Кривий Ріг (автор фото – к.геогр.н., доц. Казаков В.Л., КДПУ)

3. Заводські ландшафти – об'єкти культурної спадщини, в т.ч. заводи-пам'ятки архітектурного мистецтва, як-от ВАТ «Золотий колос» (Хлібокомбінат №1 м. Дніпропетровська), що є найстарішим підприємством краю – засноване як прядильний корпус суконної фабрики, споруджений ще 1824 р. за розпорядженням князя Г. Потьомкіна (вже після його смерті) [7]. Це було найбільше текстильне підприємство всього півдня Російської Імперії XVII – поч. XIX ст.ст. Унікальним є факт того, що будівля цієї фабрики збереглася у незмінному вигляді, й сьогодні занесена до Державного реєстру нерухомих пам'яток України.

4. Технічні музеї – найцікавіший з подібних об'єктів не лише області, а й всієї України – музей ракетно-космічної техніки Національного центру аерокосмічної освіти молоді України (рис. 3).

Рис. 3. Експозиція виставкового залу та панорама вуличного комплексу Національного центру аерокосмічної освіти молоді України (автор фото Р. Огурцов, НЦАОМУ)

Досвід проведення подібних екскурсій на підприємства зі студентами геолого-географічного факультету дозволяє визначити перелік категорій підприємств, що викликають особливий інтерес відвідувачів (при цьому об'єктами для відвідування були як самі виробничі цехи, так й спеціалізовані індустріальні музеї й центри високих технологій):

1) промислові підприємства із видобутку корисних копалин, кар'єри та різноманітні виробки – прикладом є відвідувані студентами діючі (Рибальський гранітний, серія залізрудних кар'єрів поблизу м. Інгульця) та відпрацьовані й рекультивовані (Краснокам'янський, Кодацький гранітні, Слізаветівський піщаний) кар'єри, шахти (ВО «Павлоградвугілля») тощо (рис. 4, 5);

Рис. 4. Студенти ДНУ на підприємстві «Рибальський гранітний кар'єр» під час міжзональної навчальної практики

Рис. 5. Панорама системи Криворізько-Інгулецьких залізорудних кар'єрів

2) підприємства обробної та легкої промисловості – різноманітні підприємства, що займаються виготовленням промислової продукції (ВО «Трикотажна фірма «Мрія»);

3) високотехнологічні виробництва машино- та приладобудівної промисловості, енергетичні підприємства – КБ «Південне» (Національний центр аерокосмічної освіти молоді України), яке студенти відвідують щорічно під час вивчення дисципліни «Дистанційне зондування Землі», а також Придніпровська ТЕС (м. Дніпропетровськ) та інші;

4) сільськогосподарські підприємства – сільгосппідприємства нового типу, як-от Корпорація «Агро-Союз» (сmt Ювілейне; с. Майське Синельниківського району) (рис. 4) та інші.

Отже, якщо рухатися в напрямі розвитку промислового туризму, який доречи, все активніше набирає обертів як у світі (зокрема, в Китаї, Німеччині, Французькій Гвіані, США, Росії, Австралії тощо), так і в сусідніх із Дніпропетровщиною регіонах, то у нашого регіону є всі шанси стати лідером промислово-туристської галузі в країні, а її промисловий комплекс – справді візитною карткою держави. Звичайно, самого лише розуміння перспективності промислово-туристичної галузі не достатньо. У цій справі, як і в багатьох інших, нічого не можна зробити без значних інвестицій. Одним із перспективних механізмів її розвитку може стати створення кластерів – об'єднань різних підприємств, як-от банків, страхових компаній, готелів, ресторанів, кафе, виробників сувенірної продукції і власне туристичних фірм [2]. Шляхом створення подібного об'єднання (доречи, цей механізм вже достатньо широко запроваджується в світі) можна забезпечити фінансування та виконання навіть дуже амбіційних проектів у туристичній галузі, які за інших обставин для кожного окремого учасника були б неможливі.

Звичайно, співробітництво між промисловістю й туристичною сферою тільки починається, але воно повинне стати вигідним обом сторонам. Залучення в туристичну мережу регіону діючих заводів і фабрик, створення реєстру пам'яток промислової архітектури, виявлення та облаштування для відвідування історичних гірсько-промислових ландшафтів сприятиме формуванню нового іміджу Дніпропетровщини, надасть додаткових можливостей у плані залучення туристів. Ті по-окремі приклади промислового туризму в Україні, що вже мають місце, поки що не вийшли за межі окремих регіонів, ще не отримали поширення по всій країні.

Перелік посилань

1. Открытие пива // Дайджесты прессы. Союз российских пивоваров. – <http://www.turpost.ru>. – 24.01.2006.
2. Прибиткова Л. Туризм у промислових містах: міф чи реальність? // Партнери. – 2005. – Вип.12 (78).
3. Николаевская область развивает промышленный туризм // ЛІГАБізнесІнформ. – <http://www.liga.net>. – 18.11.2005.
4. <http://www.gorod.dp.ua> – сайт про м. Дніпропетровськ.
5. <http://www.dniproregion.dp.ua> – сайт про Дніпропетровську область.
6. <http://www.museum.dp.ua>. – сайт Дніпропетровського історичного музею ім. Д.І. Яворницького.
7. Дніпропетровськ: минуле і сучасне / А.К. Фоменко, М.П. Чабан, В.І. Лазебник та ін. – Д.: ВАТ «Дніпрокнига», 2001. – 584 с.

8. Бердичевская М. Новости предприятий: Когда невозможно уже работать
напряженнее, начни работать умнее. —
http://bin.com.ua/templates/news_article_big.shtml?id=49428